

דף יח

'קא משמע לן דזיקה בכדי לא פקעה'. מבואר בגמרא שלדעת האומר 'יש זיקה', אין חילוק אם היבמה חיה או מתה, לעולם קרובותיה אסורות על היבם, וכמו בקשר של אישות, קרובות האשה [מלבד אחותה] אסורות על הבעל לעולם.

אך הנה מבואר בכמה מקומות במשנה (מ: כג:) שהחולץ ליבמתו, אחיו מותרין לישא קרובותיה. והרי היא היתה זקוקה גם להם ליבום קודם שחלץ לה זה, ואם כן לכאורה היו צריכים להאסר בקרובותיה לעולם [ובאחותה – כל עוד היא חיה, כדין אחות אשתו שנאסרת בחייה אפילו אשתו נתגרשה], אף על פי כן חליצתה מפקעת את הזיקה. רואים מכאן שחליצה עדיפה ממייתה, כי לאחר שחלצה לאחד, כאילו לא היתה זקוקה לשאר האחים לעולם (וכמו שכתב רש"י בדף כג: ועוד ראשונים, שהחליצה עוקרת הזיקה למפרע. וכן כתב כאן המאירי לפרש טעם הדין שלאחר חליצת אח אחד מותרים שאר האחים בקרובותיה).

דבר זה טעון הסבר, מפני שאין לפרש כפשוטם של דברים שעל ידי חליצת האחד הוברר הדבר למפרע שלא היתה זקוקה אלא לחולץ ולא לשאר האחים, הסבר זה היה נוח לשיטת ריש לקיש (לעיל י:). המחייב את האחים שבאו על חלוצת אחיהן ב'כרת', ולשיטתו [כפי הסבר הירושלמי] החליצה או היבום מבררים שלא היתה זקוקה כלל לאחים האחרים, ולכן עומדים עליה באיסור כרת כאשר אח שיש לו בנים, אבל לרבי יוחנן שנפסק כמותו להלכה, שחליצת האח האחד נחשבת כ'שליחותיהו דאחין', כאילו גם הם חלצו לה, אין איסור כרת על האחים כשם שאין על החולץ עצמו שכבר הותר איסור כרת של אשת אח, הרי שלשיטתו זיקתה לכל אחים קיימת ועומדת לפי האמת – לפי זה חזרת השאלה, כיון שהיתה זקוקה לכל האחים ו'יש זיקה', איך יותרו לאחים קרובותיה לאחר חליצה?

חכמים אחרונים פרשו את הדברים בדרך זו: החליצה אכן עוקרת למפרע את הזיקה מכל האחים, אך עד לאותה שעה היתה זיקה אליבא דאמת. אין החליצה מבררת למפרע שלא היתה זיקה, אלא עוקרתה למפרע.

מפני כן, כל אותם דינים הנובעים מעצם הקשר שהיה לה עם האחים, בטלים לאחר חליצתה, כיון שהחליצה עקרה את אותו קשר מעיקרו, כאילו לא היה בעולם כלל. מה שאין כן לענין הדינים שנובעים מהתוצאות של אותו קשר, דהיינו, מההנהגה המעשית שלה ומן הדינים שנהגו בפועל בעת היותה זקוקה, אינם בטלים, כי גם אחר החליצה לא הוברר שהכל היה בטעות בשעתו.

הלכך, מן הצד האחד מותרים האחים בקרובותיה, כי החליצה עקרה את הזיקה למפרע. מאידך אינה אסורה על האחים באיסור כרת, כיון שבעת היותה זקוקה כבר פקע איסור אשת אח בפועל. ואף כי עכשיו פקעה למפרע אותה זיקה, מכל מקום האיסור אשת אח כבר בטל כשהיתה זקוקה. [מושג זה של 'עקירה למפרע מכאן ולהבא', אינו חידוש מיוחד בעקירת זיקת יבום, קיים הוא גם – לדעת רבותינו האחרונים – בנושאים שונים. כגון: בעקירת הנדר ע"י התרת החכם; מיאון קטנה בבעלה, ועוד] (עפ"י אמרי משה ז; בית ישי עב בהערה; קהילות יעקב יז (ובגליונותיו להלן כו.); שיעורי הגר"ש רוזנבסקי לדף כג: ועוד).

עוד היה מקום לפרש שאין הזיקה נעקרת למפרע כלל אלא מכאן ולהבא, ומה שהיתה זקוקה בעבר אינו מהווה סיבה לאסור קרובותיה אלא רק מה שהיא זקוקה כעת [בובה שונה זיקה מקשר אישות. ע' קובץ הערות יב,ב], ואולם לאחר מיתה אין הזיקה נפקעת בעצם ועדיין היא יבמתו, משא"כ חליצה מתירה את הקשר. ואולם בקהילות יעקב (יח) כתב להוכיח מכמה מקומות שהזיקה מופקעת למפרע. וע"ע באריכות במשנת ר' אהרן טו; שערי ישר ה, י. וע"ע במובא בפסחים פא.

זוהא דקתני מאמר לאפוקי מבית שמאי דאמרי מאמר קונה קנין גמור'. לא לאפוקי מבית שמאי ממש, שהרי לשיטתם צרת ערוה מתיבמת ואפילו אם מאמר קונה קנין גמור אינה פוטרת צרתה, אלא לאפוקי מסברת בית שמאי שמאמר קנין גמור הוא [וכן סוברים הרבה תנאים, ולכך צריך להוציא מדעה זו, אבל מבית שמאי לבד לא נצרך, שבית שמאי במקום בית הלל אינה משנה. תורא"ש], שלפי סברא זו צרתה פטורה לפי מה שאנו נוקטים כבית הלל שערוה פוטרת צרתה. ויש לנו כיוצא בזה בתלמוד (עפ"י שו"ת הרשב"א ח"ד ריט).

זומי סבירא ליה לרבי מאיר אין זיקה והתנן ארבעה אחים... משנה זו נאמרה בסתם, ואעפ"כ מקשה ממנה שהרי סתם משנה רבי מאיר (עפ"י חדושי הרמב"ן והרשב"א ע"ש ובשו"ת הרשב"א ח"ד רכא). אמנם מצינו במקומות רבים סתמי משניות דלא כרבי מאיר, מ"מ כל שנוכל להעמיד כר"מ עדיף. וכן מצינו בעירובין לה: וברש"י ובפסחים סג. וברש"י, וכן בפרש"י שבת קלד רע"א – בכל אלו מקשה הגמרא על סמך ההנחה שסתם משנה ר"מ. וכע"ז בשבת ז. נמנעה הגמ' מלתרץ קושיא ע"י שתתפרש סתם משנה דלא כר"מ [כפרש"י, ואולם התוס' שם וביומא יא: פירשו בענין אחר]. הנה רשימת מקומות של משניות שאינן אליבא דרבי מאיר; שבת צב: שם קלו. [אליבא דרב הונא]; שם קמו; פסחים נה: (ע"ש בגמ' נו.); עא: [כפי שאמרו בגמ' שם עב]. צה: [ע' בירושלמי שם ובתוספתא פ"ח שדעת ר"מ לחייב דלא כמתניתין]. ועע"ש נט-ס שנסתפקו לפרש המשנה דלא כר"מ. יומא לא: נח: נט. וכן מבואר בסוגיא שם נא: [אך לפרש"י שם נח יש גם סתם משנה כר"מ. ובתו"י לא פירש כן]. סוכה לד: [לרב אסי שם לה.]; ביצה יד.

ריש מו"ק.

כתובות צה.

ב"ב קנו:

סנהדרין לד:

מכות כב סע"ב.

בריש הוריות אמרו דסתם מתני' באה לאתויי ב"ד שחזרו בהם, וזה דלא כר"מ בברייתא שם ג: ושם יב. אמרו סתם מתני' דלא כר"מ;

ע"ז כו. וכן שם סה: סתם מתני' דנטל"פ מותר, ודלא כר"מ – כמו שהסיקו שם סז.

זבחים סח – ע"ש במפרשים בדף ע;

לריו"ח מנחות פח. מבואר שסתם משנה שם צ. שמדות הלח בריצויהן קדש – דלא כר"מ; שם קח:

בכורות ל. 'איכא דאמרי... מאן חכמים ר"מ...'; שם לח העמידו המשניות כר' יוסי וכו' יהודה דלא כר"מ;

ערכין כ. לא;

תמורה כז:

תמיד רפ"ב 'האברים והפדרים שלא נתעכלו... ור"מ בברייתא ביומא מה. חולק.

וע"ע רמב"ן ב"מ סח. בשם הרי"ף; ריטב"א שבועות יג.

(ע"ב) 'שומרת יבם שקדש אחיו את אחותה – משום רבי יהודה בן בתירא אמרו: אומרים לו המתן עד שיעשה אחיך מעשה'. מבואר כאן שאף על פי שיש זיקה ואסור היבם בקרובות זקוקתו, יש לו בהן תפישת קדושין, שאין הזיקה חזקה כל כך להחשב כאשתו גמורה, ולכך זה שקידש את אחות הזקוקה נאסר ביבמתו משום אחות אשה (עפ"י נמוקי יוסף).

א. כן מבואר ממה שאמר בגמרא לעיל שצרת אשת אחיו שלא היה בעולמו בזיקה, למאן דאמר יש זיקה – חולצת. וכן נקטו הפוסקים (ע' ריא"ז, מ"מ ו, יח; תשו"ע קעג, יב). וכן מבואר ברפ"ג ועוד. הרי שאעפ"י שיש זיקה, אינה כצרת ערוה ממש להיפטר מהחליצה.

ב. יש מדייקים מאריכות לשון הנמוקי-יוסף שנקט זיקה דאורייתא (וכן משמע מכמה ראשונים. ע' בסיכומים), כי אם זיקה דרבנן (ע' להלן כז: כת: וברמב"ן וברשב"א שם) הלא היה לו לומר בפשיטות שכיון שאינה אלא מדרבנן, ודאי תופשים קידושין באחותה. אלא שקשה על כך מהמשך דברי הנמוקי-יוסף שמבואר שזיקה דרבנן. ונראה שאין זיקה מדאורייתא אלא אם לבסוף כנס היבם, או נידונית הזיקה כתחילת היבום, אבל אם לבסוף לא כנס אין זיקה אלא מדרבנן, ובוה מתורצים כמה קושיות (עפ"י חדושי הגר"ט יב). ויש להעיר מדברי המאירי לעיל ח. (ד"ה ותירץ) שנראה לכאורה שנקט זיקה דאורייתא גם אם לבסוף לא כנס. ועע"ש במהרש"א.

וע"ע בגדרי זיקה דאורייתא ודרבנן, בחדושי ר' שמואל יבמות יד, ג עמ' ריה; אבי עזרי יבום ו, יח.

– בטעם הדין שצריך להמתין עד שייבם אחיו או יחלוץ, והלא בדין הוא שהקידושין יפקיעו את זיקת אחותה – יש מהאחרונים שכתבו מפני שעד שלא קידש היתה אחותה זקוקה לו וזו אסורה עליו משום אחות זקוקתו, אם כן גם כשמקדשה ומנתק בכך את זיקת אחותה, הרי זה דומה למגרש את אשתו שעדיין אסור באחותה אעפ"י שהקשר ביניהם נותק, הלכך רק ע"י יבום אחותה או חליצתה שנעקרה הזיקה מעיקרא, מותרת לו (עפ"י לבוש מרדכי יז; אמרי משה ז).

וצ"ב ליישב טעם זה עם שיטת התוס' (כג) והרשב"א והרא"ש ש כ ש נ ש א נ עקרה הזיקה לגמרי ומותר לקיימה בלא המתנה (כן העירו באנצ. תלמודית כרך יב עמ' שמא). ולשיטה זו צריך לומר שאין זה דומה לגירושין לאסור את האחות, אם מפני שזיקה אינה אלא מדרבנן או יש לחלק בין הפקעת האישות של אשתו, שאין די בכך להתיר אחותה שעדיין בכלל 'לצורר' הוא, ובין הפקעת הקשר של אחותה שמועיל להתיר את אשתו.

'אלא אשת אחיו שלא היה בעולמו לרבי שמעון היכי משכחת לה, בחד אחא ומית ונולד לו אח, אי נמי בתרי ולא יבם ולא מית...' אם תאמר הלא טעמו של רבי שמעון משום זיקה ככנוסה, ואם כן מדוע בשני אחים ולא יבם ולא מת אוסר רבי שמעון, הלא מכל מקום פקעה זיקת הראשון מפני שהיא ככנוסה לאח אחר? – פירש הרמב"ן שכל שלא מת אי אפשר לומר זיקה ככנוסה לזה החי, שאם כן הלא היא כאשת אחיו החי וכיצד היא מותרת לאח אחר – אלא כך הוא הדין לרבי שמעון שכל שהאחים בחיים וקדם אחד ויבם פקעה לה זיקה [למפרע. עריטב"א] מאותם שלא רצו לייבם, אבל אם מת אחד מהם, כיון שאילו היה חי שמא היה מייבם, רואים אותה כאילו היא כנוסה לו משעת נפילה. (ועע"ש וברשב"א).

ולפי מה שנוקטים עתה שאם מת השני אפילו בלא שייבם – מותרת לאח הנולד, מה ששנה ברישא 'נולד ואחר כך ייבם' להשמיענו כחו של רבי שמעון, יכול היה להשמיענו אפילו כשלא ייבם מותרת לר"ש, אלא אגב סיפא 'יבם ואח"כ נולד' אמר 'נולד ואח"כ יבם' וסבר שממילא משתמע גם כשלא ייבם, שטעם אחד הוא לשניהם (עפ"י רמב"ן ועוד).

דף יט

יעוד תניא רבי שמעון פוטר בשתייהן מן החליצה ומן הייבום שנאמר ואשה אל אחתה לא תקח לצרר בשעה שנעשו צרות זו לזו לא יהא לך ליקוחין אפילו באחת מהן. אלא אמר רב אשי: אי